

KUMUK TÜRKLERİNİN KAFKASYA'DAN ANADOLU'YA GÖÇÜ

Ömer Karataş* - Mehmed Said Arbatlı*

Özet

19. yüzyılın ikinci yarısıyla 20. yüzyılın ilk çeyreği arasında Kafkasya'dan Anadolu'ya zorunlu göçler olmuştur. Zorunlu göçün baş aktörü Kafkas halklarının vatanlarını işgal eden Rus devletidir. Vatanları işgale uğrayan Çerkesler, Dağıstanlılar, Çeçenler, Karaçaylılar, Kumuklar gibi Kafkas halkları Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır. Bu çalışmamızda Kumukların Osmanlı Devleti'ne göçünü ve Osmanlı coğrafyasındaki yerleşimini ele alacağız.

Anahtar kelimeler: *Kafkasya, Osmanlı Devleti, zorunlu göç, Kumuklar, iskân.*

Abstract

Migration of the Kumyk Turks from the Caucasus to Anatolia

Northern Caucasus is generally defined as a geography where Circassians live. But we know that not only the Circassians but also the Turks live there. Tatars, Karachays, Nogais, Kumuks are the Caucasian Turks that information were given about. When Russia occupied the Caucasus, the people who lived there, had to leave their homeland because of the politics carried out by Russians. Russia completed the occupation of the Caucasus with the end of the last of Circassian resistance in Kbaa region, on May 21, 1864 and Sheikh Shamil's delivery to Russia in 1859. Russia compelled the people of the Caucaus to mandatory and mass migration because of the applied Russian politics. Caucasion people who had to (were forced to) abandon their homeland, sheltered to Ottoman Empire by forced and mass migration. Ottoman Empire placed the Caucasus refugees including Nogay Turks, Crimean Turks and Circassian tribes both to Anatolia and Rumalia. Between the second half of the 19th century and the first quarter of the 20th century, forced emigrations eventuated from Caucasia to the Anatolia. Russian State, who occupied the countries of the Caucasia people, is the major actor of the forced emigration. Caucasian people, whose countries occupied, have taken refuge to Ottoman State like Dagestanians, Chechens, Karaçhais, Kumyks. In this study, we will approach the emigration of Kumyks to the Ottoman Empire and the settlement of them to the Ottoman geography.

Key Words: *Caucasia, Ottoman State, Forced Emigration, Kumyks, Settlement.*

* Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Muradiye Kampüsü, MANİSA. ulucamili@hotmail.com

* Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Alanya Eğitim Fakültesi, Alanya-ANTALYA, marbatli26@gmail.com

GİRİŞ

Kafkasya, insan yaşamı için zorlu coğrafi şartlara sahip olmasının yanında, aynı ölçüde yer altı ve yer üstü kaynakları açısından da zenginlikler barındırmaktadır. Bölge aynı zamanda tarih boyunca pek çok etnik unsura yurt olmuştur. Bu coğrafyanın fizikî durumu bölgenin yerleşim ve yaşam şeklini de belirlemiştir. Örneğin, tarihçi Strabon, Kafkas dağlarında meskûn çeşitli kavimlerin sayısını 70 kadar tespit etmekte ve bunlardan her birinin komşularıyla ilişkiye girmeden ve birbirlerinin dilini bilmeden müstakil olarak yaşadığını belirtmektedir ki Kafkasya'da 300 kadar dil konuşulduğunu ve Romalıların oradaki işlerini 130 tercümanla sürdürdüğünü yazmaktadır¹. Böylece Kafkasya, haklı olarak “diller ve ırklar müzesi” şeklinde tanımlanmaktadır.

Kafkasya halkları, genellikle ancak yanlış bir şekilde Çerkes veya Çerkez adıyla anılmaktadırlar. Oysa bölgenin halkları içinde Çerkesler en büyük grubu oluşturmakta birlikte; Çerkeslerden başka, Abaza, Karaçay-Malkar, Oset, Çeçen-İnguş, Dağıstanlılar, Kumuklar, Nogaylar gibi topluluklar da bölgenin diğer büyük etnik unsurlarıdır². Tarih boyunca Kafkasya'da hâkim olan milletlerin de bugünkü Kafkasya etnik yapısının oluşumuna katkıları bulunmuştur³.

Kafkas halklarından biri de Kumuklardır. Kumuk sözcüğü çeşitli şekillerde yazılmaktadır. Bunlar Kumık, Kumih, Kumuh, Gumık, Gumuh biçimindedir. Kumuk kelimesi Divanü Lügat'it-Türk'te bir bey adı olarak geçmektedir. Ayrıca Kumuk adının Kumuk kasabasından geldiğini düşünenler de bulunmaktadır⁴. Kumukların etnik köken meselesi hakkında ise çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bilim dünyası onların atalarını Kafkasya Hunları ve Hazarlar olarak görmüşlerdir. Mesela, Julius von Klapproth, Kumukların soyunu Hazarlara dayandırmaktadır. Kimi bilim adamları ise onların Gazi Kumuklardan (Laklardan) bir kısmının ovaya inmesi ve orada bulunan Türklerle kaynaşmaları neticesinde oluştukları yönünde görüş belirtirken kimileri de onları Karaçay-Malkar ve Kırım Türklerinden kopmuş bir topluluk olarak görmektedir⁵. Ancak Kumuklar hakkındaki yaygın kanaat, Oğuzlar ve Kıpçak Türklerinin karışımı sonucu ortaya çıktıkları yönündedir⁶.

Yaşadıkları coğrafyaya gelince Kumuklar, Kuzeydoğu Kafkasya, Hazar Denizi'nin batı kıyıları ve Azerbaycan'ın kuzeyini kapsayan sahada

¹ Adolf 1990, s.9; Baddeley 1995, s.21-22.

² Tavkul 2007, s.12.

³ Baddeley 1995, s.23; Tavkul 2007, s.13.

⁴ Kurtuluş 2002, s.372.

⁵ Tavkul 2007, s.183-184.

⁶ Kurtuluş 2002, s.372. ; Tavkul 2007, s.185.

yaşamaktaydı. Kumukların yaşadıkları bu saha, Terek'in Hazar'a döküldüğü yer, oldukça düz ve verimli bir ovardır⁷.

Kumuklar her zaman Kafkasya coğrafyasının en önemli unsurlarından biri olagelmıştır. Bir zamanlar Kuzey Dağıstan ovalarının ve Hazar Denizi kıyılarının hâkim etnik unsuru olan bu halk, 1990'lı yılların başında kendi bölgelerinde dahi % 22 nüfusa sahip bir azınlık durumuna düşmüşlerdir. Sovyet idaresinin yanlış iskân politikaları sonucunda ekilebilir arazilerinin yarısını kaybeden Kumuklar şehirlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Bunun sonucu olarak Kumuklar bugün Dağıstan hakları içinde şehirleşme oranı en yüksek halklardan biridir. Kumuk Türkleri günümüzde Dağıstan Muhtar Cumhuriyeti'nin farklı şehirlerinin yanında, Kuzey Osetya ve Çeçenistan'ın bazı bölgelerinde yaşamaktadırlar⁸.

Kumuklar Türk dil grubunun bir şivesiyle konuşmaktadırlar. Bu açıdan Turani bir kavim oldukları düşünülür. *“Bununla birlikte Turanî kavimlerin Kafkasya'ya gelişinin M.Ö. 8.ve 9. yüzyıllarda olduğu, oysa Kafkasların yerlilerinin çok daha önceden bölgede bulunduğu, M.Ö. 30 ila 20.yüzyıllarda Anadolu, Mezopotamya, Suriye'yi işgal eden Kafkas halklarının yanında Kumuk diye bir halkın da bulunduğu, Adana'nın kuzeyinde varlık gösteren bu toplumun belli bir süre sonra Kafkas kavimleri ile birlikte Kafkasya'ya geldiği, sonrasında tarihsel süreç içerisinde İskitlerin, Hunların, Bulgarların, Macarların, Avarların, Cengiz'in ordularının, Timur'un ordularının Kafkasya'ya istilasını müteakip Kumukların yaşadığı yerin Derbent civarında ve savunmasız oluşu sebebiyle uzun süre bu topluluklarla bir arada yaşayıp dillerinin değiştiği görüşünü savunanlar da bulunmaktadır”*⁹.

Kumuk Türkçesi, sayılarının azlığına rağmen bütün Dağıstan'da Avarcadan sonra en yaygın biçimde konuşulan ikinci dil olma özelliğini taşır¹⁰. Esasen Kıpçak grubunda yer almakla birlikte, bünyesinde Oğuz lehçesinden de özellikler barındıran¹¹ Kumuk Türkçesi, farklı dillerde konuşan Kafkasya halklarının ortak anlaşma ve konuşma dili (lingua franca) olarak yüzyıllar boyunca kullanılmış; 1918 yılında kurulan ve Abhaz, Adige (Çerkes), Karaçay-Malkar, Oset, Çeçen-İnguş ve Dağıstan halklarından oluşan Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti'nin resmî dili olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, Kumuk Türkleri 20. yy. başlarına kadar Kafkasya'nın hem siyasî ve kültürel hem de sosyal ve dinî hayatında ciddi etkileri olan en önemli etnik gruplarından biridir¹².

⁷ Caferoğlu 1988, s.50. ; Metçünatıkno 2002, s.302.

⁸ Nerimanoğlu 2013, s.2736.

⁹ Metçünatıkno 2002, s. 302-304.

¹⁰ Kurtuluş 2002, s.373.

¹¹ Erbay 2012, s. 60-61.

¹² Tavkul 2005, s.39.

Kumuklar “Bey” denilen kişilerce idare olunmaktaydı. Bu Kumuk beylerine “Şamhal” denilmektedir ki Şamhallar, Cengiz Han’ın soyundan gelmektedirler. Şamhallık soy bağı esasına dayanmaktadır. Soy bağının önemine binaen beylerin evliliklerine çok dikkat edilmiştir. Kumuk beyleri; Gazi Kumuk ve Karakaytak beylerinden kız alıp kız verirlerdi. Ayrıca Kumuk Şamhalı alt sınıftan kimselere kız vermezdi. Fakat onlardan kız alabilirdi. Bu durumda o kızıdan doğan bir çocuk bey olamazdı¹³.

Dağıstan halklarından olan Gazi Kumuklar (Laklar/Lekler) ise Dulti Dağı’nın güney ve güneybatısında, Sulak Nehri’nin kolları arasında varlık gösterirler. VIII. yüzyılda İslamiyet’i benimsemişlerdir. Kafkasya’da İslamiyet’i yaymak için verdikleri uğraş neticesinde kendilerine Araplar tarafından “Gazi” unvanı verilmiştir¹⁴. Kısaca değindiğimiz Gazi Kumuklar etnik olarak Türk soylu degillerdir.

Köken ve tarihleri bu şekilde özetlenen Kumukların konumuzun esasını teşkil eden Anadolu’ya göçlerine geçmeden önce göç şartlarını hazırlayan bölgedeki Rus işgal ve sömürgecilik faaliyetlerine değinmek gerekir.

Tarih boyunca Kafkasya üzerindeki büyük güçlerin hâkimiyet mücadelesi devam etmiş fakat hiçbir güç Kafkasya’yı tam olarak elde edememiştir. Son birkaç asırda ise Kafkasya’ya hâkim olmaya çalışan en önemli güç Rusya olmuştur. Rusların bölgeyi ele geçirme çabaları 18. yüzyıl sonlarında başlamış olup, 19. yüzyılın ortasından sonra yoğunlaşmıştır¹⁵.

Sınırları Derbent’ten Kabardey ülkesine kadar uzanan Kumuk Şamhallığı 1813 yılında Rusya’nın istilasına uğramıştır. 19. yüzyıl ortalarına doğru Kumuklar millî idarelerini kaybetmişler, 1859’da İmam Şamil’in de

¹³ Tavkul 2005, s.30.

¹⁴ Aydın 2003, s.131-132.

¹⁵ O zaman siyasi manada bütünlük arz eden bir Ermeni siyasi teşekkülü olmadığı için Gürcistan krallığı Rusya’nın önündeki tek seçenektir. Rusların bu bölgeye hâkim olmak ve Kafkas-ötesi ile coğrafi bir bütünlüğü sağlamak istemeleri sıcak denizlere inme politikası açısından da normal görülebilir. Bu bütünlüğün önündeki engel ise Osmanlı Devleti’nin sürekli takviye ve teşvik ettiği Kuzey Kafkasya toplulukları idi. Bu engelin ortadan kaldırılması için Rusya bir asırdır hazırlanıyordu. Zira Kafkasya’yı almadan Orta Asya’yı alması zor görünüyordu. Gürcistan’ın Rusların eline geçmesiyle Ruslara karşı direnişe devam eden Kuzey Kafkasya halklarının durumu iyice zorlaşmıştı. Ruslar bu hamleyle sadece Kafkasya’da değil Orta Asya siyasetinde de önemli bir avantaj kazanmış oluyorlardı. Osmanlı Devleti ise bu durumu istemeyerek de olsa kabullenmek zorunda kalmıştır. Diğer taraftan Rusya’nın bir Karadeniz gücü olması istemeyen İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti’ndeki ticarî çıkarları nedeniyle özellikle İngiltere, Hindistan’daki varlığına karşı bir tehdit hissetmesi nedeniyle Rusya’nın Osmanlı Devleti ve İran’ın aleyhine topraklarını genişletmesiyle ilgilenmeye başlamışlardır. Temizkan 2006, s.460.

Kumuk Türklerinin Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçü

Ruslara¹⁶ teslimiyle¹⁷ Rusya 250.000¹⁸ asker yığarak, sabırla almaya çalıştığı Kafkasya'nın son direniş hareketini de bitirmişti. Artık Rusların karşısında örgütlü bir silahlı direniş kalmamış ve Kafkasya bölgesinin toprakları Rusya'nın işgali altına girmişti. Neredeyse bir asırdır devam eden yıpratıcı vatan savunması ve özgürlük mücadelesi sona ermişti. 1867 yılında Rusya'nın Kafkasya'yı tamamen ele geçirmesiyle de Kumuk Şamhallığı ortadan kaldırılmıştır¹⁹.

Kafkas savaşları sonrasında Rus Devleti bu coğrafyayı kendi arzuladığı şekilde idare etmek için bazı çalışmalar yapmıştır. Osmanlı Devleti'ne iltica etmeyen Kumukların bir kısmı Rusların yönetimi altında yaşamıştır. Diğer bir kısmı ise Osmanlı Devleti'ne zorunlu olarak göç etmiştir²⁰.

Kumuk bölgesinde Rus idaresi altında yaşamlarına devam eden Kumuklar dışında, Rus siyasetine boyun eğmeyerek Osmanlı Devleti'ne iltica edenler de olmuştu. Zaten Rusya, direnenleri acımasız bir şekilde öldürdükten

¹⁶ Ruslar'ın gerek sayı gerekse teknoloji bakımından büyük üstünlüklerine rağmen İmam Şamil, özellikle Doğu Kafkasya'da kabileler arasında sağladığı birlik ile Rus işgaline, imam olduğu 1834'ten 1859'a kadar büyük başarılar kazanarak direndi. Kırım Savaşı'ndan sonra ise durum Rusya'nın lehine bir gelişme göstermiştir. Şamil eskiden kendisine sadakatle bağlı olan bölgelerin kendisine sırt çevirmesine tanıklık ettikten sonra 6 Eylül 1859'da 14 Rus taburu tarafından sarılan Gunib kalesinde, maiyetindeki 100 kişilik savaşçıyla birlikte teslim olmuştur. 1869 yılına kadar Moskova'nın güneybatısında yer alan Kaluga şehrinde tutulan Şamil 1869'da hacca gitmek için kendisine müsaade edilmesi üzerine Hicaz'a gitmiş ve 1871 tarihinde burada vefat etmiştir. Işıltan 1979, s.473.

¹⁷ Baryanitsky ve Çar II. Aleksander çok iyi biliyorlardı ki, Şamil'in vücudunu Dağıstan topraklarından çıkarmadıkça onun ölüsü de dirisi kadar başlarını ağrıttı. Efe 2002, s.71; Al Kadari 2003, s.121; Ramazan 2002, s.105.

¹⁸ Doğu Kafkasya'nın düşmesinden sonra Ruslar kuvvetlerinin ağırlığını Batı'ya kaydırarak 1860 yılı içerisinde saldırıya geçtiler. Habiçoğlu 1998, 58.

¹⁹ Tavkul 2005, s.29.

²⁰ Kafkasya'da Rusya'ya bağlı olarak kurulan Kumuk bölgesini Terskiy (Terek) ve Dağıstan vilayetleri aracılığıyla Rus yönetimi idare ve kontrol etmiştir. Rusya Devletinin bu çalışmalarına karşılık olarak vatanları için Kumuklar diğer Kafkasya halkları ile birlikte bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdi. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarındaki hareketlere katılarak kendi millî devletlerini kurmak için savaşmaya devam etmişlerdi. Kumuklar, 1918 yılında kurulan Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti'nde önemli rol oynamıştır. Fakat 1920 yılında Bolşeviklerin Rusya'da iktidarı ele geçirerek Sovyetler Birliği'ni kurmalarının ardından, Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti dağıtılmış ve Kumuklar Sovyetler Birliği'ne bağlı Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'ne bağlanmışlardı. Dağıstan'ın Hasavyurt, Babayurt, Kızılyurt, Karabudahkent, Kayakent, Kaytak kasaba ve bölgelerinde yaşamakta olan Kumuk Türklerinden bazı etnik gruplar da Çeçenistan'ın Gudermes ilçesi ile Kuzey Osetya'nın Mozdok ilçelerinde yaşamaktadırlar. Kumukların büyük bir çoğunluğu Mahaçkala, Buynaks, İzberbaş, Kaspiysk, Kızlar gibi Dağıstan şehirlerinde yerleşmişlerdir. Mahaçkala aynı zamanda Kumukların tarihî merkezidir. Tavkul 2005, s.30.

sonra geride kalanları Osmanlı topraklarına göçe zorlamıştır²¹. Neticede Kafkas halklarını uzun, yorucu ve dramatik bir yolculuk bekliyordu: Zorunlu Göç²². Kuzeydoğu Kafkasya'da Rusların şiddetli ve baskıcı politikalarından dolayı vatanlarını terke zorlanan halkların yaptığı göç²³ mecburi-kitlesele göç kategorisinde değerlendirilmektedir.

Kafkasya'dan Anadolu'ya ya da Osmanlı Devleti'ne yapılan zorunlu göç: Kırım savaşı sırasında 1856–1857'de, 1859'da Şeyh Şamil'in Rus Devleti'ne teslimi sonrası 1860–1862'de, Rus-Çerkes savaşının Rus Devleti lehine²⁴ bitmesiyle 1864–1865 yılları arasında büyük ivme kazanmıştır. 1862–1865 yılları arasındaki üç yılda zirveye ulaşmış olan göç, 93 Harbi ve 1890–1908²⁵ yılları arasında yoğunlaşarak 1920'lere kadar süregelmiştir. 1850 yılından 1920'li yıllara kadar Osmanlı Devleti'ne Kafkasya halklarından olan Çerkeslerin, Dağıstanlıların, Nogayların, Çeçenlerin, Karaçaylıların ve Kumukların²⁶ zorunlu göç ile geldiklerini Osmanlı resmi kayıtlarından görmekteyiz.

²¹ Karpat 2010, s.14.

²² Göç mahiyeti itibariyle bir yerden, doğal yaşam alanından kopuşu, aslında ait olunmayan yabancı bir yere gidişi içerir. Dünya tarihi boyunca bu tür kitlesele yer değiştirme hareketleri birçok nedene bağlı olarak meydana gelmiştir. Doğal afetler, savaşlar nedeniyle gerçekleşenler en yaygın olanlarıdır. Bir anlamda bu göçün gerçekleşmesi zorla temin edilmiştir. Kafkasya'da başlayan Rus istilası, Şeyh Şamil'in 1859 yılında Ruslara esir düşmesine kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında ve sonrasında Ruslar Kafkasya'nın kolonizasyonunu hızlandırarak Slavlaştırmak için etnik temizlik politikasını uygulamaya koymuş ve yerli halkı Osmanlı ülkesine göçe zorlamıştır. Temizkan, 2007, s.1.

²³ Saydam 1997, 63; Rusya'nın işgal ettiği topraklardaki Türk ve Müslüman toplulukları göçe zorlayan politikası çok yönlüdür. Bu politikanın ana ilkeleri, Rus olmayanların kimliklerini değiştirerek Ruslaştırmak, topraklarını ellerinden alarak yoksullaştırmak, sürgün etmek, katletmek, Hıristiyan unsurlar aracılığı ile bunaltmak ve yetkilerini ellerinden alarak etkisiz hale getirmek şeklinde özetlenebilir. Erkan 1996, 25; Kafkaslardan Anadolu'ya göç hareketi temelde Rusya'nın yaptığı baskı sonucunda gerçekleşmiş, siyasi problemlerden kaynaklanan toplu hareketlerdir.

²⁴ Habiçoğlu 1998, s.62.

²⁵ 1854-1908 yılları arasında Rusya'dan (Kafkasya, Kırım, Kuban ve Orta Asya) ve Balkanlar'dan yaklaşık 5 milyon Müslüman, Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Yerleşik hayata geçen göçbelerin ve göçmenlerin sayısı Osmanlı istatistiklerine hemen ve doğru olarak yansımamıştır; çünkü bu insanlar genellikle gönderildikleri yerlere tam anlamıyla yerleştikten, vergi ödeyebilecek bir ekonomik düzeye geldikten ve askerî hizmet için insan sağlayabildikten sonra kaydedilmişlerdir. O halde Osmanlı demografisi üzerine çalışan her akademisyen kayıtlara geçmeyen ancak çok önemli olan göç etkeninin farkında olmalıdır. Çünkü bu etkenin özellikle Müslüman bileşeni olmak üzere Osmanlı nüfusunun niteliksel ve niceliksel bileşimi üstünde büyük etkisi olmuştur. Karpat 2010, s.50, 152-153.

²⁶ Saydam 1997, s.93; Batı Kafkasya'dan gelenler 18 Kasım 1858'den 28 Kasım 1859'a kadar yaklaşık bir yıl içerisinde 17.003 kişiyi bulmuştur. Bunlardan 11.309'u Nogay, 5694'ü Çerkes ve Abaza idi. Habiçoğlu 1998, s.75-76.

Uluslararası ve kitlesel göçlerin en büyükleri arasında yer alan Kafkas göçleri gerçekleştiği zaman itibariyle Osmanlı Devleti açısından kritik bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Aynı zamanda dış göç olarak da nitelendirilen bu yer değiştirme hareketleri, gidilen yerde kalmayı, çalışmayı ya da orada yerleşmeyi amaçlaması itibariyle iç göçlerden farklılıklar gösterir. Böylece Kafkas göçleri, “gelen göç”(immigration) değil, “giden göç” (emigration) kategorisine girmektedir.

Bu çalışmada, Kafkasya'dan Anadolu'ya göç eden kavimler içinde müstakil olarak neredeyse üzerinde hiç durulmamış Kumuk Türklerinin göç süreci ve iskânları ele alınacaktır.

I. Osmanlı Devleti'nin Muhâcir İskânı İçin Yaptığı Düzenlemeler

Kafkasya'dan Osmanlı Devleti'ne gitmek üzere 1859-1879 yılları arasında, çoğu Çerkes olmak üzere, yaklaşık iki milyon Kafkasyalının vatanlarını terk ettiği görülmektedir. Ancak bunlardan bir buçuk milyonu (1.500.000) hayatta kalmış ve Osmanlı topraklarına yerleşebilmiştir²⁷. Yola çıkan ve Osmanlı topraklarına ulaşan nüfus arasındaki fark, salgın hastalıklar, deniz yolculuğu sırasındaki kayıplardan ve gelenlerin tam olarak kayıt altına alınamamasından kaynaklanmıştır.

Rumeli'ye ve Anadolu'ya gelerek ve Osmanlı vatandaşlığına geçen muhâcirlerin yerleştirme işlemlerinin nasıl yapılacağını ilk olarak 3 Mayıs 1856'da Silistre Valisi'ne²⁸ gönderilen “Muhâcirin İskân Talimatnamesi”nde görmektediriz. Osmanlı vatandaşlığına geçmiş olan muhâcirlere yapılacak yardım ve muafiyetler 3 Mayıs 1856'da belirlenmiştir.

Muhâcirin İskân Talimatnamesine göre:

- a. Rumeli'ye kara ve deniz yolu ile gelen Muhâcirlerin ilk ihtiyaçlarının karşılanması için şimdilik, ilk yardım olarak, iki bin kese akçe tahsis edilerek gönderilmiştir
- b. Osmanlı Devleti'ne iltica eden, ister Müslüman ister Hıristiyan olsun hepsine sonsuz merhamet ve lütufta bulunulması,
- c. Osmanlı Devleti'ne iltica eden muhâcirlerin mali durumu düzelince ve belli bir servete sahip oluncaya kadar on sene bütün vergilerden muaf olacaktır.
- d. 25 sene askerlikten muaf olarak kuradan kaide dışı bırakılması,
- e. Muhâcirlerin ayrı ayrı kazalara yerleştirilmesinin ne kendilerine ne de devlete fayda sağlamayacağından dolayı bu muhâcirlerin miktarlarına göre ve münasip ölçüde suyu mevcut, nehirlere veya denize yakın boş ve verimli araziler tahsis edilerek birbirine yakın köyler teşkil edilecektir. Muhâcirlerden

²⁷ Karpat 2010, s.170.

²⁸ Saydam 1997, s.119; Eren 1966, s.41-49; Erkan 1996, s.96; Hacıoğlu 1998, s.112.

- çiftçiliği bilenler bu alanda, sanat ve ticaret ile uğraşanlar ise kendi mesleklerini icra edecekleri münasip yerlerde iskân edilecektir.
- f. Muhâcirlerin barınma sorunu olacaktır. Bu nedenle zengin olanlar kendi evlerini yapacaklar, fakir olanlara ise devlet tarafından yeniden ve ücretsiz olarak haneler yapılacaktır. Yapılacak hanelerin kereste ihtiyaçlarının karşılanması, sair işlerin yapılmasında ahalinin yardım etmesi ve ahalinin bu işleri angarya olarak görmeden komşuluk ilişkileri çerçevesinde yapılması hükümetçe beklenmiştir.
- g. Osmanlı Devleti'ne iltica etmiş olan muhâcirlere, bazı münasip yerlerde kendilerine ekilebilecek olan arazi ve emlakın ücretsiz olarak verilmesi,
- h. Muhâcirlere verilecek olan arazinin işlenmesi için lazım olacak olan tohumluk, öküz, araba ve diğer tarım araçları devlet tarafından tedarik edilecektir.
- i. Muhâcirlerin iskân edildikleri her köye kendi aralarından imamlar, muhtarlar seçilecek ve durumuna göre bu köyler bir veya birkaç kaza itibar olunacaktır. Yine kendi aralarında birer kaza müdürü, nüfus kâtibi ve nazırı tayin edilip ehven maaş bağlanacaktır.
- j. Zirai araç ve gereçlerin temininde civar komşular tarafından yardım şeklinde yapılmasına gayret edilecektir²⁹.

Osmanlı Devleti'ne gelen göçmenlerin iskân işlemleri 1859 yılına kadar Şehremaneti tarafından yapılmaktaydı. Şehremaneti 1859 yılına kadar gelen göçmenlerin iskânına yeterli gelirken 1859'dan sonra Kafkasya'dan Anadolu'ya yoğun kitlesel göçlerin başlamasıyla iskân işlerine yeterli gelememiştir. İhtiyaca binaen Osmanlı Hükümeti muhâcirlerin iskân işlerini yürütmek için 5 Ocak 1860 tarihinde Muhâcirin Komisyonu'nu kurmuştur. Muhâcirin Komisyonu'nun başkanlığına da Hafız Paşa getirilmiştir.³⁰ Daha sonraki dönemlerde farklı isimlerle komisyonlar kurulmuş muhâcirlerin işleri daha sistematik bir şekilde yapılmaya çalışılmıştır³¹.

²⁹ Saydam 1997, s.119-120; Eren 1966, s.41-49.

³⁰ Eren 1966, s.54-58; Saydam 1997, s.105-106; Erkan 1996, s.97; İpek 1999, s.68; Habiçoğlu 1998, s.107-111.

³¹ Saydam 1997, s.113-118; İdare-i Umumiye-i Muhâcirin Komisyonu, Umum Muhâcirin Komisyonu (1878), Muhâcirin Komisyon-u Alisi (1897), Muhâcirin-i İslamiye Komisyonu (1905), Muhâcirin İane Komisyonu (1877), İane-i Muhâcirin Encümeni-Muhâcirine Muavenet Cemiyeti (1878), Muhâcirlere Milletlerarası Yardım Komitesi, Sermaye-i Şefkati Osmaniye-Turkish Compasionate Fund (1878'de Londra'da kurulmuş). Erkan 1996, s.98-123; İpek 1999, s.69-77.

II. Kumukların Osmanlı Devletine Geliş Yolları

Kumukların vatanlarının Ruslar tarafından işgal edildiğine daha önce değinmiştik. Vatanlarını terk eden Kumuk göçmenleri çaresiz olarak Osmanlı Devleti'ne iltica ederek sığınmaya başlamıştır. Şimdi bu göçmenlerin göç yoluna değineceğiz. Osmanlı arşivlerinde elde ettiğimiz verilere göre Kumukların deniz yoluyla Osmanlı Devleti'ne geldiğini anlamaktayız. Mesela, Kumuk kabilesinden olan Tahir Efendi takımından yüz otuz yedi hane deniz yoluyla Trabzon'a gelmiştir³². Yine deniz yoluyla direkt olarak İstanbul'a gelen göçmenlerde olmuştur. Sadaret ve Bursa Mutasarrıfı Nureddin Paşa arasındaki yazışmada Kumuk göçmenlerinin durumu anlatılmaktadır. Bunlar Kafkasya'dan İstanbul'a gelmişler ve burada belgenin de ifade ettiği gibi bir sene kalmışlardır. Bu bir senelik bekleyişin sebebi ailelerinin de Kafkasya'dan Osmanlı Devleti'ne göç ederek geleceğine dair beklentileridir. Fakat aradan bir sene geçmesine rağmen bekledikleri aile ya da kabile bireyleri gelmeyince bu göçmenlerin Bursa taraflarına uygun mahallere iskânları sadaretçe istenmiştir³³. Sadaretin bu tavrının sebebi Kafkasya'dan gelen göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun İstanbul'da kalmak istemeleridir. İstanbul'un bu kadar göçmeni barındırması imkânsız olduğundan bu göçmenler Anadolu içlerine doğru gönderilmeye başlanmışlardır.

1860 yılında Kafkasya'dan Osmanlı Devleti'ne iltica edenlerin büyük bir kısmının deniz yoluyla geldiklerini Osmanlı makamlarınca yapılan yazışmalardan anlamaktayız. Kumukların sayıca az olmaları ve onlar hakkında Osmanlı Arşivi'nde sınırlı sayıda yazışma olmasından yola çıkarak deniz yoluyla geldiklerini söyleyebiliriz. Dağıstan tarafından kara yolunu kullanarak gelen Çerkes, Dağıstan ve Çeçen göçmenlerine rastlarken Kumuklarla ilgili henüz bir kayda rastlamadık.

III. Kumuk Göçmenlerine Yapılan Yardımlar

Kafkasya'dan gelen göçmenlerin hangi kişi önderliğinde, hangi takıma³⁴ ait oldukları, yaşları, sayıları ve bu göçmenlere yapılan yardım miktarları Osmanlı memurları tarafından kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtların en düzenli olanlarını maliye masraf defterlerinde görmekteyiz. Maliye masraf defterleri hazineye bilgi vermek amacıyla oldukça dikkatlice tutulmuştur. Bu açıdan bu

³² BOA; A.MKT. UM 491/43 Lef 1(H.15 Muharrem 1278/M. 23 Temmuz 186).

³³ BOA; A.MKT. UM 479/30 (H.18 Zilhicce 1277/M. 27 Haziran 1861).

³⁴ Osmanlı belgelerinde genellikle Kafkasya'dan göçle gelen toplulukların oluşturduğu gruplara "takım" denmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla takım ifadesi bir çeşit büyük aile veya buna benzer bir sosyal gruba karşılık gelmektedir. Ayrıca bu takımların başında lider konumunda bir kişi bulunmaktadır.

defterler göç edenlerin bilgilerini toplu olarak ihtiva etmektedir. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere defterde önce takım sorumlusunun ismi ve bu takımdaki haneler sırayla kaydedilmiştir. Ayrıca her haneye numara verilerek önce hane reisi ismi ve yaşı, hane reisinden sonra ise o hanedeki kişilerin isim ve yaşları yazılmıştır. Kişilerin isimlerinin yanlarına yaşlarının yazılmasının sebebi ise göçmenlerin yaşlarına göre yevmiye verilmesindedir. Ayrıca hanelerde yer alan “köleler” de kulam ve/veya cariyeye³⁵ olarak hanede kendine yer bulmuştur. Böylece Kumuk göçmenlerine ait sosyal sınıf hakkında da bilgi sahibi olmaktadır. Kafkas halklarının hemen tümünde olan sosyal sınıflaşma ve kölelik kurumunun Kumuklarda da varlığını sürdürdüğünü kayıtlardan anlamaktayız.

Tablo 1: Dağıstan Kumuk Muhâcirlerinden Tahir Efendi Takımı

Hane no	Hane reisi	Köle sayısı	Hanedeki toplam nüfus
1.	Tahir Efendi Bin Ahmet Han	2	5
2.	Hacı Bin Bedik	-	2
3.	Yahya Bin Rebi	-	5
4.	Mehmet Bin Sadullah	-	5
5.	Giray Bin Sadullah	-	3
6.	Yahşi Bin İsa Beğ	-	4
7.	Abdurrazzak Bin Haşuk	-	3
8.	Aslıhan Bin İsak		2
9.	Huzu Bin Şuy	-	5
10.	Huzu Bin Şuy	-	6
11.	Neco Bin Şuy	-	5
12.	Tabib Bin Naşo	-	7
13.	Zaman Bin Ahmet	-	7
14.	Rencber Mirza	-	5
15.	Barsa Bin Koza	-	7
16.	Rırza Bin Mehmet	-	7
17.	Beşer Bin Ahmet Han	-	5
18.	Lort Bin Abdi	-	6
19.	Emirhan Bin Gebeş	-	2
20.	Gebeş Bin Abdullah	-	12
21.	Koç Bin Ahmet Han	-	5
22.	İslangiray Bin Keçikan	-	7
23.	Ebu Bekir Bin Ahmet	-	5
24.	Kassam Bin Azamet	-	4
25.	Müddea Bin Urus	-	6

³⁵ BOA; ML. MSF. d. No: 16633(H.17 Rebiyülevvel 1279/M.12 Eylül 1862) s.32-47. Defterde ayrıca Dağıstan muhâcirlerine ait kayıtlar 93 ile 104. sayfalar arasında yer almakla beraber “Kumuk” yazımı olmadığı için buraya almadık.

Kumuk Türklerinin Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçü

26.	Banko Bin İslan Giray	-	5
27.	Sultan Han Bin Abdulaziz	-	3
28.	Besterge Bin Bağbaşı	-	5
29.	İbiş Bin Arslan Giray	-	10
30.	İdsa Bin		6
31.	Feyzullah Bin Gün	-	4
32.	Cemal Bin Gonca	-	6
33.	Hud Bin Tabib	1	6
34.	İsmail Bin Naco	-	5
35.	Pulcu Bin Nuh	-	5
36.	Satıgüşe Bin Beres	-	3
37.	Baş Bin Abdi	-	4
38.	Veys Bin Kıtıl	-	5
39.	Mevlit Bin Müvellit	-	4
40.	Davut Bin Müvellithan	-	5
41.	Zeki Bin İshak	-	2
42.Bin Sebabe	-	3
43.	Masko Bin Giray	-	7
44.	Müşir Bin Giray	-	7
45.	Hasan Bin Giray		4
46.	Hamit Bin Himmet	-	2
47.	Şaban Bin Ertebay	-	4
48.	Mustafa Bin Sait	-	2
49.	Dane Bin Hamirza	-	3
50.	Bedruh Bin Selman	-	6
51.	İlyas Bin Surbeğ	-	3
52.	Maşi Bin	-	4
53.	Gazi Bin Gebeş	-	5
54.	Mahmut Bin Şeyh Mirza	-	7
55.	Sadık Bin Sait	-	2
56.	Salimgiray Bin Hangiray	-	6
57.	Beşer Bin Hanzor	-	7
58.	Beşer Bin Süleyman	-	9
59.	Algüşe Bin Süleyman	-	9
60.	Abdülhakim Bin Göbek	-	3
61.	Tarla Bin Badem	-	5
62.	Sadebal Bin Baş	-	3
63.	Ender Bey Bin Nogay	-	3
64.	Bedel Bin Osman	-	7
65.	Ahmet Bin Hacı Gazi	-	5
66.	Abike Bin Adem	-	3
67.	Yusuf Bin Abike	-	2
68.	Hacı Ali Bin Canmirza	-	11
69.	Kerim Bin Kayyum	-	6
70.	Davut Bin Arı	1	7
71.	Altay Bin Uğurlu	-	2

Ömer Karataş - Mehmed Said Arbatlı

72.	Devlet Bin Paytar	-	5
73.	Paytar Bin Bedik	-	6
74.	Gazi Bin Paytar	-	2
75.	Hibe Bin Nogay Mirze	-	4
76.	Mas Bin İsa	-	4
77.	Sait Bin İsa	-	2
78.	Hamza Bin Nogay Mirza	2	4
79.	Havva Bin Döndü	6	10
80.	Eski Bin Titrek	-	9
81.	Musa Bin İsa	-	5
82.	Zula Bin Musa	-	6
83.	Susurga Bin Mehmet	-	4
84.	Vade Bin Busi	-	5
85.	Kazım(Guzm?) Bin	-	3
86.	Hasan Bin Sultanhan	-	3
87.	Kara Giray Bin Han Giray	-	3
88.	Karıçan Bin Efendihan	-	2
89.	Keşu Bin Efendihan	-	3
90.	Besli Nefer Bin Hande	-	8
91.	Paytarga Bin Hankay	-	9
92.	Canhan Bin Kaytuka	-	3
93.	ArisuSultsn Bin İbriş	-	3
94.	Tayhan Bin Devlet	-	3
95.	Kusay Bin Korküme	-	2
96.	Veysan Bin Naba	-	2
97.	Kuvay Batır Bin Gençbeğ	-	3
98.	Kaytuka Bin Kanık	-	2
99.	Abdurrazzak Bin Mehmet	-	4
100.	Hankay Bin Mehmet	-	3
101.	Zara Kay Bin Mehmet	-	4
102.	Abdulkadir Bin Abdurrazzak	-	3
103.	Marazır Veli Bin Beriş	-	2
104.	Nureddin Bin Beriş	-	7
105.	Tapışhan Bin Beriş	-	4
106.	Abdullah Efendi Bin Koncabeğ	-	6
107.	Ömer Bin Musa	-	3
108.	Ömer Bin Musa	-	4
109.	İshak Bin Yusuf	-	4
110.	Mustafa Bin Kırbeğ	-	4
Toplam		Toplam	Toplam
Hane: 110		Köle: 11	Nüfus: 418

a. Yol-Harcırah Yardımı: Osmanlı Devleti'ne gelen Kafkas göçmenlerinin iskân mahallerine kadar sevklerinde devlet eliyle yapılan yardımları görmekteyiz. Bu yardımlardan biri de nakil esnasında ortaya çıkan araba ücretidir. Mesela, Viranşehir'den Gülmakar kazasına gitmek üzere

Gümrük karyesine kadar Kumuk kabilesinden on sekiz hanenin araba ücreti 1220 guruş tutmaktadır. Bu bedel hazinece ödenmiştir. Ayrıca göçmenleri iskân mahalline sağ salim ulaştırmak ve onlara yol göstericilik yapmak için bazı memurlar görevlendirilmiştir. Bu memurlara görevleri karşılığında ödemeler yapılmıştır. Bunlardan biri de Dağıstan Muhâcirlerini Elbistan'a götürmek üzere görevlendirilen çavuştur. Bu çavuşa 80 saatlik yol için 320 guruş ödenmiştir³⁶. Göçmenlerin iskân mahallerine sevk edildikleri esnada yolculukları için gerekli olan at ve araba temin edilmiştir. Mesela, Trabzon'dan Erzurum'a iskân için sevk olunan Kumuk göçmenlerini taşıyan yüz altmış üç atın ücreti olarak on bir bin dört yüz on kuruş Bayburt kazası tarafından ödenmiştir³⁷.

b. Yevmiye Yardımı: Muhâcirin Komisyonu Talimatnamesine göre göçmenlere karınlarını doyurmak için günlük yevmiye verilmekteydi. Bu yevmiye ödemelerinden biri de Elbistan kazası tarafından verilmiştir. Kumuk kabilesinden Tahir Efendi maiyetinde bulunan on nefere iki günlük yevmiye verildiğini kayıtlardan anlamaktayız. Gelemabad kazasında bir mahalde geçici olarak bulunan meskûn Dağıstan Muhâcirlerinden Kumuk kabilesinin talimat-i seniyyeye göre nısf-ı ağniya (ihtiyacı olmayan) itibarıyla terk ve nısf-i diğerine fukara adıyla ümeraları Mahmut Efendi ve hane-küş(miras) senediyle verilen sened-i makbuz nan-i aziz yekûn 1485 guruştur³⁸. Bir başka yevmiye yardımının Bolu Sancağı'na iskân edilecek olan Kumuk göçmenlerine verildiğini kayıtlardan anlamaktayız. Bolu'ya iskân olunacak olan otuz bir hane yüz kırk altı nüfusun ellerinde fukara pusulası bulunanlara iskânlarına değin yevmiye yarımşar kıyye nan-ı aziz³⁹. Osmanlı Hükümeti, Kafkasya'dan gelen göçmenlerin hayatta kalabilmeleri için Muhâcirin Komisyonu İskân Talimatnamesiyle yapılacak yardımları yasal güvenceye almıştır. Bu talimatname çerçevesinde Osmanlı coğrafyasının herhangi bir yerine iskân edilecek olan göçmenlerin iskân edilmelerine kadar yevmiye yardımı yapılmasını ilgili yerlerin idarecilerine ve Muhâcirin Komisyonuna irade yoluyla emir vermiştir. Bu durumu en iyi anlatan örneklerden biri de Trabzon'dan Erzurum'a gönderilen Kumuk ve Haçin göçmenlerine yapılan yardımdır. Trabzon'a deniz yoluyla gelmiş olan adı geçen bu göçmenlere Sürmene meclisi ve ahali tarafından on iki bin altı yüz yirmi altı guruş tutarındaki yardımdır. Yapılan yardım bir vazife şeklinde telakki edilerek

³⁶ BOA; ML. MSF. d. No: 16635 (H.17 Rebiyülevvel 1279/M.12 Eylül 1862) s.4.

³⁷ BOA; A.MKT. UM 478/10 (H. 7 Zilhicce 1277/M. 16 Haziran 1861).

³⁸ BOA; ML. MSF. d. No: 16838(H.16 Recep 1279/M.7 Ocak 1863) s.3; A.MKT. NZD 328/93 (H. 12 Rebiyülâhır 1277/M. 28 Ekim 1860).

³⁹ BOA; A.MKT. NZD 328/93 (H.12 Rebiyülâhır 1277/M.28 Ekim 1860).

yapılan yardımın karşılığı hükümetten istenmemiştir⁴⁰.Sürmene'den Erzurum'a sevk olunan bu göçmenlere Bayburt kazasının altı yüz seksen kıyye nan-ı aziz bedeli olan bin iki yüz on altı guruş harcanmıştır. Diğer kalemlerden yapılan yardımların ve tüm masrafların tutarı belgede de ifade edildiği gibi on iki bin altı yüz yirmi altı guruştur. Göçmenlere Bayburt kazasının yapılan masraf bedeli “meccanen” (karşılıksız olarak) yapılmıştır⁴¹.

c. Barınma-Hane Yardımı: Göçmenlerin temel ihtiyaçlarından biri de barınma meselesidir. Osmanlı Hükümeti bu meselenin çözümü için göçmenleri bir birinden ayrı olarak Osmanlı kadim ahaliyle beraber iskân etmek istemekteydi. Böylece hem göçmenlerin barınma meselesi çözülecek hem karyelerdeki boş haneler doldurulacak hem de halkın göçmenlere yardım etmesi sağlanarak hazine önemli bir masraftan kurtulacaktır. Hükümetin bu durumu kısmen çözdüğünü söyleyebiliriz. Ayrıca göçmenlerin hanelerinin yeniden inşası ya da yıkık harabe halindeki haneleri göçmenlerin oturabileceği hale getirmek için hükümetçe yardım yapılmıştır. Mesela, Kumuk göçmenlerinin hanelerinin tadilatı için Konya vilayeti tarafından altı bin beş yüz guruş masraf yapıldığını sadarete vilayetçe gönderilen telgraftan anlamaktayız.

IV. Kumukların Anadolu'da İskân Edildikleri Yerler

Osmanlı Hükümeti Kafkasya'dan iltica yoluyla gelen Kumuk göçmenlerini Anadolu'da boş arazisi olan çeşitli vilayetlere iskân etmiştir. Osmanlı arşiv belgelerinden izlediğimiz kadarıyla bu vilayetler Kütahya⁴², Erzurum⁴³, İzmir, Manisa, Bolu⁴⁴, Adana⁴⁵, Konya⁴⁶, Bursa⁴⁷ gibi vilayetlerin uygun karyeleridir. Bununla birlikte, iskânları düşünülen mahallere yerleşmek istemeyen Kumuk göçmenlere de rastlamaktayız. Mesela, Kumuk ahalisinden Sarı Mirza ve Murtaza Efendi takımından bir grup göçmen iskânları için Kütahya'ya sevk edilmişlerdir. Fakat burada iskân olmayı kabul etmeyen adı geçen takım önderleri kendi vatanlarına yani Kafkasya'ya geri dönmek

⁴⁰ BOA; A.MKT. MHM 225/16 (H. 29 Zilhicce 1277/M. 8 Temmuz 1861).

⁴¹ BOA; A.MKT. UM 478/10 (H. 7 Zilhicce 1277/M. 16 Haziran 1861).

⁴² BOA; A.MKT. NZD 328/93(H. 12 Rebiyülâhır 1277/M. 28 Ekim 1860); A.MKT. NZD 329/75(H. 17 Rebiyülâhır 1277/M. 2 Kasım 1860); A.MKT. MHM 222/38 (H. 3 Zilhicce 1277/M. 12 Haziran 1861).

⁴³ BOA; A.MKT. MHM 225/16 (H. 29 Zilhicce 1277/M. 8 Temmuz 1861); A.MKT. UM 478/10 (H. 7 Zilhicce 1277/M. 16 Haziran 1861).

⁴⁴ BOA; A.MKT. UM 222/38 (H. 3 Zilhicce 1277/M. 12 Haziran 1861).

⁴⁵ BOA; A.MKT. NZD 328/93 (H. 12 Rebiyülâhır 1277/M. 28 Ekim 1860); A.MKT. MHM 191/13 (H.21 M 1277/M.).

⁴⁶ BOA; A.MKT. MHM 528/12 (H.24 N 1323/M.22 Kasım 1905).

⁴⁷ BOA; A.MKT. UM 479/30 (H.18 Zilhicce 1277/M. 27 Haziran 1861).

Kumuk Türklerinin Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçü

istemişlerdir. Osmanlı Hükümeti bu tarz durumlarda müdahale ederek göçmenlerin devletin itibarı açısından dönmelerine müsaade etmemiş, onları ikna etmeye çalışmıştır. Göçmenlerin ikna edilmesi yolunu seçen hükümet onların isteklerini eldeki imkânlar oranında yerine getirmiştir. Bu bağlamda adı geçen takımların ikna edilerek istekleri doğrultusunda Sivas-Uzunyayla'ya⁴⁸ iskân edildiklerini kayıtlardan izlemekteyiz.

Tablo 2: Başbakanlık Osmanlı Arşiv Kayıtlarına Göre Osmanlı Devleti'nde Çeşitli Vilayetlere İskân Olunan Kumuklar

Sıra No	Takım Sorumlusu	Hane Sayısı	Nüfus	İskân Mahalli	İskân Tarihi
1.	-	10	46	Adana-Mersin	21 M 1277 ⁴⁹
2.	-	-	500	Erzurum-Bayburt ⁵⁰	29 Z 1277 ⁵¹
3.	Hacı Hüseyin	95	405	Kütahya	12 R 1277
4.	-	2	7	Adana	12 R 1277
5.	-	31	146	Bolu	12 R 1277 ⁵²
6.	Tabib Efendi	6	-	Bursa	18 Z 1277 ⁵³
7.	Sarı Mirza - Mustafa Efendi	7	30	Sivas-Uzunyayla ⁵⁴	25 Z 1277 ⁵⁵

V. Kumuk Göçmenlerinin Yaşadıkları Sorunlar

Dağıstan muhâcirlerinden Kumuk kabilesi göçmenlerinden Kütahya'nın Gümüş ve Atrakşehir yakınlarına talimatnamelere göre misafir olarak iskân olunan Hoca Hacı Hüseyin ve Hoca Muhsin Efendiler ve diğer kabile önderleri Kütahya Meclisine arzu hal vermişlerdir. Misafir olarak Kütahya'da bulduklarını; bu durum nedeniyle kendilerine biran evvel toplu olarak yerleşmeleri için arazi gösterilmesini istemişlerdir. Bu isteklerini Meclis komisyonunda görüşükten sonra nasıl hareket edeceklerine dair Kütahya Kaymakamlığı tarafından Muhâcirin Komisyonuna görüş sorulmuştur⁵⁶. Yine aynı şekilde Dağıstan muhâcirlerinden Hoca Hüseyin ve Muhsin Efendilerin takımlarından olup bundan önce iskân için Kütahya Sancağı'na sevk olunmuş

⁴⁸ BOA; A.MKT. UM 481/17 (H. 25 Zilhicce 1277/M. 4 Temmuz 1861).

⁴⁹ BOA; A.MKT. MHM 191/13 (H.21 M 1277/M.).

⁵⁰ Belgede Kumuk ve Haçin Kabilesi olarak geçmektedir. Bu nüfusun ne kadarının Kumuk olduğu belli değildir.

⁵¹ BOA; A.MKT. MHM 225/16 (H. 29 Zilhicce 1277/M. 8 Temmuz 1861); A.MKT. UM 478/10 (H. 7 Zilhicce 1277/M. 16 Haziran 1861).

⁵² BOA; A.MKT. NZD 328/93 (H. 12 Rebiyülâhır 1277/M. 28 Ekim 1860).

⁵³ BOA; A.MKT. UM 479/30(H.18 Zilhicce 1277/M. 27 Haziran 1861).

⁵⁴ Daha önce Kütahya Gümüş Karyesine iskân için gönderilmiş olan Kumuk göçmenleri, kendi istekleriyle, buradan gerekli izinleri alarak Sivas-Uzunyayla'ya yerleşmişlerdir.

⁵⁵ BOA; A.MKT. UM 481/17 (H. 25 Zilhicce 1277/M. 4 Temmuz 1861).

⁵⁶ BOA; A.M (H.12 Şaban 1277/M.23 Şubat 1861).

toplu olarak iskân istemişlerdir. Bu istekleri Muhâcirîn Komisyonuna adı geçen sancak tarafından sorulmuştur. Komisyon bu yazıya cevaben istekte bulunan Kumuk göçmenlerine uygun arazi göstermelerini ve bunların ziraat faaliyetinde bulunmasının sağlanması yönünde Kütahya kaymakamı Naid Paşa'ya şukka göndermiştir⁵⁷.

Dağıstan Muhâcirlerinden Kumuk kabilesinden olan Kafkas göçmenleri iskân olunmaları için Kütahya Sancağı'na gönderilmişlerdir. Fakat şimdilik misafir olarak Gümüş ve Etrafşehir nahiyelerinde ve İrade-i seniyyeye göre münasip karyelerde geçici olarak yerleştirilmişlerdir. İskân ettirilen bu göçmenlere ziraat için boş ve verimli arazi gösterilmesi düşünülmüştür. Bunlar geçici iskânı kabul etmemişlerdir. Ayrı haneler şeklinde farklı köylere iskân edilmeyi kabul etmeyip, müstakil bir şekilde toplu olarak aynı yerde iskân olunmaları isteğinde bulunmuşlardır. Bu isteklerinin yerine getirilmesi ve göçmenlerin iknaları mümkün olmamıştır. Göçmenlere müstakil köy teşkil edilmesi ise talimatnamelere uygun değildir. Ayrıca göçmenlerin isteklerine uygun olarak köy teşkil edilmesine elverişli boş devlet arazisi dahi olmadığından dolayı göçmenlerin istekleri Kütahya Liva Meclisi tarafından sadaret makamına mazbatayla bildirilmiştir. Mazbatada göçmenlere yukarıda da kısaca değindiğimiz durumun anlatıldığı; fakat göçmenlerin durumu anlamak istemedikleri ve isteklerinde ısrar ettikleri yazılmıştır. Ayrıca Liva Meclisince göçmenlerin isteklerini karşılamaya yönelik bir çare bulamadıkları için sorunun çözümüne dair sadareten görüş istenmiştir. Yazılan bu mazbataya göçmenlerin Kütahya meclisine verdikleri arıza(dilekçeleri) de iliştirilerek sadarete gönderilmiştir⁵⁸.

Osmanlı Hükümeti Kafkasya'dan gelen göçmenleri hem iskânlarını kolaylaştırmak hem karyelerin kadim ahalisinin desteğini almak hem de hazineyi rahatlatmak gayesiyle onar on beşer hane şeklinde ayrı ayrı karyelerde iskân etmek istemiştir. Hükümetin bu gayesine yönelik yapılan çalışmaların göçmenlerce kabul edilmediğini onlar tarafından yazılan arizadan anlamaktayız. Kumuk kabilesinin önde gelenleri Kütahya Meclisine sunulan arizayı kaleme almıştır. Arizayı kaleme alan kabile önderleri İsmail Beğ, Nuri oğlu Beğ, Bektaş Beğ, Haramoğlu Hoca Beğ, Mustafa..Beğ, Mehdi Hoca Kulları Beğ, İsmail Oğlu Memiş Beğ, Hacı Hüseyin ... Beğ, Ali Hoca Beğ, Osman Ramazan Beğ, Ramazan Abdüsselam Beğ ve Mehmed Subaşı Beğ'dir. Arizada adı ve imzaları bulunanlar padişah iradesine göre Kütahya'ya gönderilen Dağıstan muhâcirlerinden Kumuk kabilesinden olduklarını ve toplam 140 haneden meydana geldiklerini yazmışlardır. Kendilerini tanıtan adı geçen kabile

⁵⁷ BOA; A.MKT. MHM 222/2 (H.30 Zilkade 1277/ M.9 Haziran 1861).

⁵⁸ A.MKT. MHM 460/32 Lef 2 (R.12 Nisan 1277/ H. 24 Nisan 1861).

Kumuk Türklerinin Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçü

temsilcileri ya da önderleri daha sonra isteklerini dile getirmişlerdir. Bu istekleri kendilerinin on beşer veya yirmişer hane şeklinde Kütahya'nın karyelerine iskân olunmak üzere hane hane ayrı olarak taksim olunmak istemedikleridir. Bu şekilde iskân olunmak istememelerinin sebebini de “rençber, köyün kadim ahalisiyle, taifeleri ile uyum gösteremeyeceklerinin açık olduğu” şeklinde arizada belirtmişlerdir. Kendi vatanlarını terk ettikleri, buna alışmanın zorluğunun yanında kabile mensuplarından da ayrılmak istemediklerini ifade ederek, kabile olarak topluca iskân edilmelerini talep etmişlerdir⁵⁹.

Tablo 3: Günümüzde Türkiye'deki Kumuk Köyleri⁶⁰

SAYI NO	İL ADI	İLÇE ADI	KÖY ADI
1.	Balıkesir	Manyas	Çamlı(gurafa)
2.	Bursa	Orhangazi	Yeniköy ⁶¹
3.	Çanakkale	Biga	Akköprü
4.	Çanakkale	Biga	Aziziye(tepeköy)
5.	Çanakkale	Biga	Doğancı
6.	Çanakkale	Biga	Geyikkırı
7.	Çorum	Alaca	Altıntaş
8.	Çorum	Alaca	Sincan
9.	Çorum	Merkez	Yeşilyayla
10.	Denizli	Akköy	Oğuzmahallesi
11.	Sivas	Yıldızeli	Yavu
12.	Sivas	Halkaçayır	
13.	Tokat	Almus	Cihanköy
14.	Tokat	Almus	Doğançayla
15.	Tokat	Artova	Çermik
16.	Tokat	Artova	Çirdağ
17.	Tokat	Artova	İlicak
18.	Tokat	Artova	Alpuderesi
19.	Tokat	Turhal	Üçgözen
20.	Tokat	Turhal	Ataköy
21.	Tokat	Turhal	Kızkayası
22.	Tokat	Turhal	Tatar
23.	Tokat	Zile	Yeniderbent
24.	Yozgat	Akdağmadeni	Sargüney
25.	Yozgat	Sarıkaya	Kayapınar

⁵⁹BOA; A.MKT. MHM 460/32 Lef 3 R.17 Şubat 1277/M. 24 Şubat 1862).

⁶⁰http://akkopru-kumuk.tr.gg/Diaspora_T.ue.rkiyede-Kumuklar%26%23305%3Bn-Bulundu%26%23287%3Bu-K.oe.yler.htm.

⁶¹ Bu köyde günümüzde sadece Balkanlı göçmenler ve yerliler (manavlar) yaşamaktadır. Dolayısıyla bu listenin saha çalışmasıyla teyit edilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Ruslar Kafkasya'yı işgal etmek için yaklaşık olarak bir asır beklemek zorunda kalmıştır. Bu bekleyişin sebebi Kafkas halklarının vatanlarını savunmalarındaki cesareti, Kafkasya coğrafyasının Ruslarca tanınmaması, küçük kabileler halinde yaşam gibi sıralanabilir. Ruslar amaçlarına ulaşabilmek için sabırla işgal faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Kafkas Savaşları olarak literatürde yer alan bu işgal faaliyetleri ve vatan savunması 1860 tarihinde bir kırılma yaşamıştır. Bu kırılma Şeyh Şamil'in Rus devletine teslim olmasıdır. Ruslar karşısındaki en organize direniş hareketi böylece son bulmuştur. Kuzey Kafkasya'nın doğusunu işgal eden Rus devleti buradaki halkların kendi kolonyal sistemlerine uymayacağı düşüncesi nedeniyle onları Kafkasya dışına çıkarmak istemiştir. Kuzey Kafkasya halklarından biri de Türk soylu Kumuklardır. Kumuklar da diğer halklar gibi yaşama tutunmak için Rus siyasetinin baskısından kaçarak iltica yoluyla Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır.

Kumuklar diğer Kafkas halklarından Çerkesler, Çeçenler, Dağıstanlılara göre sayı olarak azdır. Bu nedenle onlara ait izleri takip etmek diğerlerine nazaran zordur. Bu zorluğun en önemli nedeni Osmanlı memurlarınca Kafkasya'dan zorunlu göçle gelen tüm halkları yanlış olarak Çerkes, Dağıstanlı veya Çeçen olarak kayıt altına alınmasıdır. Ayrıca dönemin şartları da bu durumu ortaya çıkarmıştır diyebiliriz. Zira Osmanlı arşiv belgeleri ve maliye masraf defterleri dikkatlice incelenince Kumukların Anadolu'daki varlığına dair izlere ulaşılmaktadır.

Osmanlı Hükümeti, Kafkasya'dan Anadolu'ya zorunlu olarak göç eden Kırım, Nogay, Çerkes, Dağıstan, Çeçen ve Kumuk göçmenlerine 1856 yılındaki Göçmenlere Yardım Talimatnamesine göre yardım etmiştir. Zaten Kumuklar 1860 ve sonrasında göçe başlamıştır. Kumukların göç temposunu hızlandıran en önemli siyasi gelişme Şeyh Şamil'in Ruslara teslim olmasıdır. Osmanlı Hükümeti tam bu sıralarda Muhâcirin Komisyonunu göçmenlerin daha sistematik bir şekilde iskân edilmeleri için vücuda getirmişti.

Kumuklar Anadolu'da Kütahya, Bursa, Bolu, Sivas, Adana gibi uygun arazilere sahip yerlere iskân edilmişlerdir. Ayrıca bu göçmenlerin hayata tutunmaları için hem devlet hem de Osmanlı kadim ahalisi tarafından çeşitli kalemlerde yardımlarda bulunulmuştur.

Osmanlı kayıtlarından ulaşılan bilgilere göre, Kumukların yerleşim yerleri ya da toplu bir şekilde iskân istekleri yaşadıkları yegâne sorun olarak gözükmektedir. Fakat barınma, günlük yevmiye alma gibi ekonomik sorunlarda yaşamaları normal karşılanabilir. Çünkü Kumukların Osmanlı Devleti'ne göç etikleri yıllarda milyonlarla ifade edilen göçmenin Anadolu'ya geldiğini, bu esnada Osmanlı Devleti'nin mali durumunun da iyi olmadığını bilmekteyiz.

KAYNAKLAR

a. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Maliye Masârifât Defterleri (ML. MSF. d.)

ML. MSF. d. No: 16633

ML. MSF. d. No: 16635

ML. MSF. d. No: 16838

Sadâret Mektûbî Kalemi, Umum Vilâyet Yazışmalarına Ait Belgeler(A.MKT. UM)

A.MKT. UM 222/38

A.MKT. UM 478/10

A.MKT. UM 479/30

A.MKT. UM 481/17

A.MKT. UM 491/43

Sadâret Mektûbî Kalemi, Nezâret ve Devâir Yazışmalarına Ait Belgeler(A.MKT. NZD)

A.MKT. NZD 328/93

A.MKT. NZD 329/75

Sadâret Mektûbî Kalemi, Mühime Kalemi (Odası) Belgeleri (A.MKT. MHM)

A.MKT. MHM 191/13

A.MKT. MHM 222/2

A.MKT. MHM 222/38

A.MKT. MHM 225/16

A.MKT. MHM 460/32

A.MKT. MHM 528/12

A.M (H.12 Şaban 1277/M.23 Şubat 1861)

b. Araştırma Eserleri ve Makaleler

- al-Kadari 2003 Hasan Al Kadari, *Âsâr-i Dağistan*, Çev: Musa Ramazan, Şamil Eğitim ve Kültür Yayını, İstanbul.
- Aydın 2003 Mustafa Aydın, "Lekler", *İslam Ansiklopedisi*, C. 27, s.131-133.
- Baddeley 1996 John F.Baddeley, *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*, Çev: Sedat Özden, Kayıhan Yay., İstanbul.
- Berje 1996 Adolf Berje, *Kafkasyalı Dağlı Kavimlerin Kısa Tasviri*, Çev: Sedat Özden, Kayıhan Yayınevi, İstanbul.
- Cuthell 2005 David Cameron Cuthell Jr., *The Muhacirin Komisyonu: An Agent in the Transformation of The Ottoman Anatolia (1860-1866)*, Columbia University.
- Caferoğlu 1988 Ahmet Caferoğlu, *Türk Kavimleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Efe 2002 Fikret Efe, *Şeyh Şamil'in 100 Mektubu*, Şule Yayınları, İstanbul.

- Erbay 2012 Fatih Erbay, “Kumuk Türkçesinin İlk Grameriyle İlgili Tespitler”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 32, s.59-71.
- Eren 1966 A. Cevat Eren, *Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri Tanzimat Devri İlk Kurulan Göçmen Komisyonu Çıkarılan Tüzükler*, Nurgök Matbaası, İstanbul.
- Erkan 1996 Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri*, Kafkasya ve Orta Asya Uygulama ve Araştırma Merkezi, Trabzon.
- Habiçoğlu 1998 Bedri Habiçoğlu, *Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler*, İstanbul.
- İşıltan 1979 Fikret İşıltan, “Şeyh Şâmil”, *İslâm Ansiklopedisi*, C:XI, İstanbul, s.468-474.
- İpek 1999 Nedim İpek, *Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri*, Ankara.
- Karpat 2010 Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830–1914)*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kurtuluş 2002 Rıza Kurtuluş, “Kumuklar”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 26, s.372-373.
- Metçünatıko 2002 Metçünatıko Yusuf İzzet Paşa, *Kafkas Tarihi*, C.1., Türkçeleştiren: Fahri Huvaj, Adige Yay., Ankara.
- Nerimanoğlu 2013 Kamil Veli Nerimanoğlu, “Kumuklar ve Kumuk Türkçesi”, *Yeni Türkiye*, Yıl 9, S.54, s.2736-2739.
- Ramazan 2002 Musa Ramazan, *Dağıstan ve Laklar*, Şamil Eğitim ve Kültür Yayını, İstanbul.
- Saydam 1997 Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856–1876)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Tavkul 2007 Ufuk Tavkul, *Kafkasya Gerçeği*, Selenge Yayınları, İstanbul.
- Tavkul 2005 Ufuk Tavkul, “Kumuk Türkleri. Tarihleri, Sosyal Yapıları ve Dilleri Üzerine Bir İnceleme”, *Kırım Dergisi*, C. 13, sayı 50, s.29-39.
- Temizkan 2005 Abdullah Temizkan, *Kuzey Kafkasya’da Osmanlı Rus Mücadelesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi ABD, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Temizkan 2006 Abdullah Temizkan, “Rusya ve Osmanlı Devleti’nin Kafkas-Ötesi’nde Nüfuz Mücadelesi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. VI, S. 2, s.447-462.

İnternet kaynakları

http://akkopru-kumuk.tr.gg/Diaspora_T.ue.rkiyede-Kumuklar%26%23305%3Bn-Bulundu%26%23287%3Bu-K.oe.yler.htm.